

नन्वेवं धनादित्यागे कथं देहनिर्वाह इत्याशंक्याह पूर्वति दृष्टसुखार्थं ऐहिको यत्नो व्यर्थ इत्यर्थः ॥ ४७ ॥ ननु पूर्वकर्मोपि दृष्टयत्नापेक्षमत आह एवमिति यथारोगारोग्यादिजानिदुःखसुखानि अप्रार्थितान्येवलभ्यंते एवमेव प्रियाप्रियसंबंधादीनि लाभनाशादीनि च लभ्यंत इत्यनर्थको यत्न इत्यर्थः ॥ ४८ ॥ एतां यच्च कामसुखमित्यादिना उक्तां सुखं निरुद्योगं यथास्यात्तथा गुणान्वितः वैतृष्ण्यान्विनः जुगुप्सेत निदेत कामान् विषयान् कामात्तद्वृत्तात् क्रोधं कुर्वन्तित्यपि वा पाठः ॥ ४९ ॥ दत्तो नित्य निष्पन्नः मृत्युः जन्ममरणाख्यसंसारद्वारभूतः मनोभवः कामः स एव केन चिन्मिस्तेन प्रतिहतः क्रोधरूपेण परिणमते इत्यर्थः ॥ ५० ॥ यदेति त्रिविधाः कामाः स्थूलसूक्ष्मकारणोपाधिभोग्याविषयाः तत्र स्थूलानां त्यागः संगवर्जनेन स्थवीयानेव सूक्ष्माणामावासानामयानां त्यागो वैराग्यदाढ्यात्सर्वविषयस्मरणस्याप्यभावः एतान् पिगुरुक्तयुक्त्या परित्यज्य हार्दाकाशाख्यं कारणं ब्रह्मप्रविष्टो योगी अत्र हि सर्वकामाः समाहिता यच्चास्येहास्ति यच्च नान्ति सर्वतद्वृत्ताविविदन्त इति श्रुतेर्वर्तमानं त्रिलोक्यं तर्गतमतीतानागतं च कामजातं संकल्पसमकालोत्थितं पुरोवर्तमानमेव पश्यन् कदाचिद्वैराग्यमांथान्मुक्षेता तस्मान्पि संहरत् तथा च सूत्रं भगवतः पतंजलेः स्थान्युपनिमंत्रणे संगस्मया करणं पुनरनिष्टप्रसंगादिति व्याख्यातं चैतद्भगवता वादरायणेन तत्र मधुमती भूमि साक्षात्कुर्वतो ब्राह्मणस्य स्थानि नो देवाः सत्त्वबुद्धिर्मनुष्यंतः स्थानैरुपनिमंत्रयन्ते भो इहास्यतां कमनीयं भोगः कमनीयेयंकन्या रसायनमिदं जरामृत्युबाधते वैहायसमिदं यानं अमी कल्पद्रुमाः पुण्यामंदा किनी सिद्धामहर्षयः उत्तमा अनुकूलाश्च अप्सरसः दिव्ये श्रोत्रचक्षुषी वज्रोपमः कायः स्वर्गणैः सर्वमिदमप्यजितमायुष्मता प्रतिपद्यतामिदमक्षयमजरमरं स्थानं देवानां प्रियमित्येवं मभिधीयमानः संगदोषान्भावयेत् घोरेषु संसा

पूर्वदेहकृतं कर्म शुभं वायदिवाशुभं ॥ प्राज्ञं मूढं तथा शूरं भजते यादृशं कृतं ॥ ४७ ॥ एवमेव किलैतानि प्रियाण्येवाप्रियाणि च ॥ जीवेषु परिवर्तते दुःखानि च सुखानि च ॥ ४८ ॥ एतां बुद्धिं समास्थाय सुखमास्ते गुणान्वितः ॥ सर्वाङ्कामान् जुगुप्सेत कामात्कुर्वन्ति पृष्ठतः ॥ ४९ ॥ दत्त एष हृदि प्रोढो मृत्युरेष मनोभवः ॥ क्रोधानामशरीरस्योदेहिनां प्रोच्यते बुधैः ॥ ५० ॥ यदा संहरते कामान् कूर्मो गानीव सर्वशः ॥ तदा त्मज्योतिरात्मा यमात्मन्येव प्रपश्यति ॥ ५१ ॥

रागरेषु पच्यमानेन मया जननमरणांधकारे विवर्तमानेन कथंचिदासादितः क्लेशातिमिरविनाशी योगप्रदीपः तस्य चैतत्तृष्णा योनयो विषयवायवः प्रतिपक्षाः सखस्वहंलब्धालोकः कथमनया विषयमृगतृष्णायां वंचितः तस्यैव पुनः प्रदीपस्य संसाराग्रे रात्मानमिधनीकुर्यामिति स्वस्तिवः स्वमोपमेभ्यः कृपणजनप्रार्थनीयेभ्यो विषयेभ्य इत्येवं निश्चितमितिः समाधिभावयेत् संगमकृत्वा स्मयंकुर्यात् एवमहं देवानां प्रार्थनीय इति स्मयादयं सुस्थितं मन्यत यामृत्युना के शगृहीतमात्मानं न भवयिष्यति तथा चास्य च्छिद्रांतरप्रेक्षी नित्यं यत्नोपचर्यः प्रमादोलब्धविवरः क्लेशानुत्तं भयिष्यति ततश्च पुनरनिष्टप्रसंग इति तस्मात्सर्वशः सर्वान् त्रिविधानपिकामान् संहरत् कूर्मो गानीति दृष्टांतः कामानां स्वरूपादनन्यत्वं स्वाधीनोत्पत्तिप्रलयत्वं च दर्शयति यदा कामान् सर्वान् संहरत्तदा अयमात्मा हं प्रत्ययगोचरो जीवः आत्मन्येव अपेतसर्वोपाधौ स्वस्वरूपे एव आत्मज्योतिः प्रत्यगभिन्नं चिन्मात्रं पश्यति अयमर्थः यथा जागरे घटं सूयादिना ज्योतिषापश्यति गाढांधकारे तु वाचैव ज्योतिषापश्यति स्वप्ने तु आलोकं द्रियज्योतिषो रभावाद्वासनामयस्य घटस्य प्रत्यगात्मज्योतिषैव प्रकाश इति प्रसाधितं ज्योति ब्राह्मणे अत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिरिति तेन तत्र कारणाभावे सिद्धे सुषुप्तौ वासनामयस्य प्रपंचस्यापि नाशे दृश्याभावाद्ब्रह्मात्रप्रकाशते एवं समाधावपि संप्रज्ञाते करणाभावः असंप्रज्ञाते कर्मकरणयो रभावाद्बृष्टत्वं निवृत्तौ दृष्ट्यात्र शिष्यते इति प्रसीदतीति पाठे कार्यकरणसंपर्कजंकालुष्यं त्यजतीत्यर्थः किंचिदेवममत्वेनेति श्लोकं केचिदित उत्तरं पठन्ति तदामधुमत्यां योगभूमौ उपस्थितेषु विषयेषु वैराग्यार्थमिदं वचनमिति ज्ञेयं ॥ ५१ ॥